

Ivan Šiber

PSIHOLOGIJSKI ASPEKTI MEĐUNACIONALNIH ODNOSA

Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske,
»Kulturni radnik«, Zagreb 1988, str.
106

Kao treća knjiga mlade biblioteke »11. teza« časopisa »Kulturni radnik«, u 1988. godini pojavila se i nova knjiga dr. Ivana Šibera »Psihologijski aspekti međunacionalnih odnosa«. Već u naslovu autor strogo određuje segment međunacionalnih odnosa kojega u djelu detaljno razrađuje, a uz to, što knjizi daje posebnu vrijednost, nudi i pregledan prikaz dosadašnjih empirijskih istraživanja provedenih na ovu temu (ili bar sukladnih njoj), uz popratnu interpretaciju i neophodne kritičke sugestije. Ove sugestije daju i novu kvalitetu djelu kroz autorov suptilan, ali permanentan angažman, gotovo bismo rekli agitaciju (naravno, bez negativnog prizvuka), usmjerenu (ka ostalim društvenim istraživačima da posvete svoje znanstvene potencijale i izučavanju ovog fenomena koji to, pogotovo u aktualnoj jugoslavenskoj političkoj situaciji, zaista zaslužuje. No, o tome kasnije. Prođimo sada kroz sadržaj same knjige. Pošavši od pojma, koji predstavlja kamen-temeljac u razumijevanju i daljem analiziranju šireg spektra problema vezanih uz međunacionalne odnose — pojma nacionalnog osjećaja, dr. Šiber posebno obraća pažnju na psihološki aspekt nacije, jer nalazi da su sve institucije, pojave i procesi, koje uključuju ljudska ponašanja, vrednovanja i osjećaje, zapravo prvenstveno psihološki fenomeni. Iz toga, dakle, proizlazi da je psihologijski as-

pekt nacije prvenstveno osjećaj zajedništva, odnosno pripadnosti. Tako nacionalni osjećaj autor precizno definira kao »... osjećaj pripadnosti određenoj grupi, koji je stečen procesom socijalizacije, kroz koji se prima jezik, tradicija i kultura određene grupe i kroz koji se pojedinac poistovjećuje s grupom, njenim vrijednostima i interesima«. Na taj način dobivamo pojedinca funkcionalno identificiranog i prilagođenog datom društvenom okružju, čime i nacionalna zajednica osigurava integritet i prevladavanje konflikata u društvenoj interakciji.

Međutim, u takvoj vrsti međudodnošenja, gdje imamo prožimanje raznih nacionalnih zajednica (nacija) na istom prostoru, nacionalni osjećaj se često pretvara u svoj patološki oblik — nacionalizam, oblik u kojem prevladava neprijateljstvo, mržnja i iracionalnost. Izdvojivši tri osnovna izvora nacionalizma (pa tako i njegove tipove): tradicionalnost, konformizam i frustraciju, autor izdvaja potonji kao uvijek konkretan, agresivan i prema tome za društveno ustrojstvo najopasniji. Pronašavši, dakle, nacionalizam kao latentnu karakteristiku neke zajednice, dr. Ivan Šiber određuje i karakteristike društvenih situacija pri kojima dolazi do eskalacije nacionalizma:

1. nemogućnost ispunjavanja potreba (određene širim društvenim mogućnostima, vrijednostima, postignućima referentnih grupa i individualnim postignućem);

2. situacija društvenog razvoja i krize (kada mogućnost zadovoljavanja potreba zahvati šire društvene grupe, što izaziva osjećaje solidarnosti, identifikacije pojedinaca i masovnih oblika ponašanja), i

3. gubljenja perspektive daljeg razvoja (nakon dugotrajne krize dolazi

do preispitivanja osnovnih vrijednosti na kojima se društvo zasniva).

Sve ove tri karakteristike dr. Šiber označava (u psihologijskom kategorijalnom aparatu) kao stanje frustracije, tj. nezadovoljstva i nesigurnosti pojedinca kroz kojeg se one realiziraju. Odatle individua reagira pokušajem racionalizacije predmeta koji je frustraciju izazvao i njegovom eliminacijom, u što se zatim upliću vladajuće grupe (koje bi postavljanjem pitanja o društvenim odnosima — uzročnicima frustracije — i same došle u pitanje), koje društvenu frustraciju usmjeravaju k lažnim uzročnicima, konkretno prema pripadnicima manjinskih ili vanjskih grupa.

Autor potom prikazuje nekoliko teoretskih pristupa problemu iskazivanja predrasuda (u našem slučaju nacionalizma) i zaustavlja se na pojmu autoritarnosti kojeg predočava kao pokazatelja gubljenja individualnosti, vlastitosti, odnosno kao mogućnost nekritičke prilagodbe socijalnom okruženju, dakle kao faktor koji presudno određuje unutar-grupnu homogenizaciju, a u ovisnosti o vanjskim okolnostima, i agresivnost prema drugim grupama. Tako pojedincu osobno rasterećenje od frustracije čini ispoljavanje agresije prema objektu kojega mu kao otjelovljenje uzroka tog nezadovoljstva pruža njegova društvena zajednica.

U daljnjem razmatranju međunacionalnih odnosa dr. Šiber prelazi na empirijska istraživanja fenomena vezanih uz ovaj problem, pa tako ponajprije navodi različite tipologije nacionalne vezanosti (interpretirane iz nekoliko kompariranih provedenih istraživanja), zatim rekonstruira postupak analize dobivenih rezultata, te na kraju predočava i izvorne interpretacije spomenutih rezultata, da bi potom, utvrdivši nepotpunosti i nesavršeno-

sti dosadašnjih mjerila, stavio i vlastite primjedbe i predložio određene korekcije takve vrste istraživanja.

Te kritičke sugestije, usmjerene k procesu analize rezultata prvenstveno, autor i praktično testira i nalazi zadovoljavajuću ispravnost pretpostavki, pa stoga i samo saznanje o važnosti obuhvatne i imaginacijom prožete analize dobiva na snazi i pruža čitaocu-istraživaču dobar putokaz za samostalne slične poduhvate. Nastavljajući započeti posao kompariranja i analiziranja već gotovih istraživanja međunacionalnih odnosa provedenih na prostorima naše zemlje, Ivan Šiber se nadalje dotiče istraživanja fenomena nacionalnog u kontekstu ideologije, stereotipskih shvaćanja nacija i nacionalnosti i određivanja socijalne distance. Dok se kod prvog navedenog društvenog fenomena pri ustanovljavanju pretpostavljene povezanosti nacionalnog osjećaja i određene idejne orijentacije dolazi do stvaranja prilično općih, odnosno univerzalnih dimenzija (orijentacija), naravno ponovno uz aktivan kritički pristup već gotovim interpretacijama, u društvu se pojavi (stereotipijama — genesusrećemo sa sasvim preciznim oruđem, metodom asocijacija, koje nam na osnovi ispitaničkovih verbalnih iskaza o prosuđivanju pripadnika pojedinih grupa i njihovih osobina razlučuje njegov latentni doživljaj tih grupa. Pri određivanju socijalne distance autor pak ukazuje na probleme interpretacije ovakvih istraživanja zbog psihološkog elementa — činjenice da su neki pojedinci otvoreni, a neki zatvoreni prema drugim grupama potpuno nezavisno o kojim je grupama riječ (što proizlazi iz sadržaja instrumenata za mjerenje socijalne distance).

U završnom poglavlju knjige dr. Šiber poklanja pažnju fenomenu jav-

nog kontinuiranog istraživanja, naročito u sferi međunacionalnih odnosa. Definiravši javno mnijenje kao političku percepciju, dakle doživljaj pojedinca (pri čemu subjektivna priroda doživljaja dovodi do objektivne promjene, tj. posljedice kroz djelovanje samog pojedinca potaknutog tim vlastitim doživljajem), autor iznosi rezultate istraživanja međunacionalnih odnosa (iz nekoliko različitih izvora i razdoblja) i tu se zamjećuje ravnomjerna zastupljenost određenog postotka stanovništva (10—15%) u mišljenju o dominantnosti ove problematike tokom niza godina, što ukazuje na konstantnu prisutnost stava o neriješenim nacionalnim situacijama i nacionalnoj ugroženosti u našem društvu, bez obzira na sve društvene procese koji se u međuvremenu zbivaju. Jedina anomalija javlja se 1984. godine kada postotak mišljenja o dominantnosti međunacionalnih odnosa naglo pada, što se objašnjava okretanjem pažnje javnosti prema problematici ekonomske sfere, ali će danas vjerojatno (što se u knjizi, zbog nepostojanja ili neažurne obrade recentnih istraživanja ne spominje) ponovo postati značajan, pokazujući tako još jednom točnost hipoteze o projekciji frustracija (putem svjesne manipulacije vladajućih struktura) na međunacionalnu razinu. Zaključivši na kraju da »... su rezultati niza istraživanja pokazali da u našem društvu ima najmanje 10 do 15% pojedinaca koji međunacionalnim odnosima pristupaju s latentno nacionalističkih pozicija«, dr. Ivan Šiber, navodeći sistematski nedostatke analiziranih istraživanja koja se pojavljuju među stotinjak stranica ove knjige uz nekoliko krucijalnih metodoloških napomena za buduće znanstvenike-istraživače međunacionalne problematike, ističe ulogu društvene okoline u tretiranju nacionalnog (pa

tako i nacionalizma) i na neki način apelira na čitaoca da se otrgne tradicionalnim vrednovanjima, ideolojskim projekcijama i dnevnopolitičkim potrebama, te posveti se tom fenomenu kao onakvom kakav jest sam po sebi: postojećem ali ne i obeshrabrujućem, a za to mu aktualna društvena i politička situacija u zemlji daje apsolutno za pravo.

Pavle Schramadel

Talcott Parsons

DRUŠTVA EVOLUCIJSKI I POREDBENI PRISTUP

S engleskog prevela Vesna Grbin —
»August Cesarec«, Zagreb, 1988, 244
str. — Biblioteka Suvremene teme.

Na molbu urednika Izdavačke kuće Prentice-Hall Inc., Alexa Inkelesa da objavi knjigu o društvu kao društvenom sistemu T. Parsons se prihvatio pisanja djela koje je trebalo aplicirati teorijske mogućnosti sociologije. U ovom djelu on analizira međusobne veze različitih dijelova društva i snage pod čijim se utjecajem mijenja društvena struktura, odnosno neznatne varijacije između datih društvenih sistema.

U želji da posao što temeljitije obradi, Parsons napominje da se sukobljavao sa teškim problemima kod odabira empirijskog materijala i njegova teorijskog razvrstavanja i analize.

Knjiga je zamišljena kao dvotomno izdanje, gdje prvi dio prati etapu